

2. Боголепов М.И. Война, финансы и народное хозяйство / М.И. Боголепов. – Петроград: Тип. ред. период. изд. Мин. Фин., 1914. – 58 с.

3. Прокопович С. Война и народное хозяйство / С.Н. Прокопович. – 2-е изд., доп. – М.: Совет всерос. кооп. съездов. – 1918. – 264 с.

4. Святловский Е. Экономика войны / Е. Святловский. – М.: Изд-во «Военный вестник», 1926. – 483 с.

5. Туган-Барановский М.И. Война и народное хозяйство / М.И. Туган-Барановский // Чего ждет Россия от войны. – Петроград: Прометей, 1915. – С. 5–24.

6. Харламов Л.А. Твердые деньги России / Л.А. Харламов. – Пермь: Издание Пермской печатной фабрики Гознака, 1995. – 160 с.

*Лесенко Андрій Олександрович, здобувач кафедри
економічної теорії та конкурентної політики Київського
національного торговельно-економічного університету*

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОВИХ МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ КАРТЕЛЬНИМ ЗМОВАМ

Економічна конкуренція як гарантія економічного прогресу та розвитку суспільства потребує чіткого організаційно-правового захисту та формування ефективних економічних методів боротьби, зі зростанням таких негативних явищ, як картельні змови, зловживання монопольним становищем, порушення прав споживачів тощо. Усі зазначені явища мають негативний вплив на економіку країни та заважають її повноцінному розвитку та функціонуванню, а також негативно впливають на конкуренцію.

Серед великої кількості негативних факторів, які чинять тиск на світове співтовариство, одним з найгостріших питань є боротьба з укладанням картельних угод та їх впливом на конкурентну політику держави.

Правові та економічні аспекти проблем, пов'язаних з укладанням картельних угод, розглядалися у наукових працях

багатьох вітчизняних дослідників, серед яких І. Артем'єв, З. Борисенко, С. Валітов, О. Каштанов, О. Костусєв, О. Мельниченко, Н. Саніахметова, Т. Удалов. Провідними російськими науковцями з питань дослідження антиконкурентних узгоджених дій є вчені С. Авдашева, А. Бутиркін, Н. Розанова, А. Шастітко, К. Тот'єв та ін. Здебільшого вони засуджують такі дії і виступають за посилення державного контролю над картельними домовленостями.

Деякі західні вчені, наприклад, Мюрей Ротбард, Мілтон Фрідман, Юнг-Деок Жеон та інші трактують картелі просто як поширену форму здійснення підприємницької діяльності, які, проте, не мають внутрішньої стійкості. Через це картелі не потрібно розглядати як загрозу для конкуренції.

Попри існуючі розбіжності в поглядах, науковий загал вважає беззаперечним той факт, що утворення картелів перешкоджає створенню ефективного конкурентного середовища, негативно впливає на конкурентоспроможність економіки і сповільнює економічний розвиток.

Таким чином, картель або змова учасників – є однією з найактуальніших проблем. Свого часу, завдяки важливості ролі, яку картелі почали відігравати в економіці, і тенденції до їх поширення, вони стали предметом пильної уваги економічної теорії.

Картель у загальному розумінні не несе на собі негативного змістового навантаження. Картель – це об'єднання кількох підприємств однієї галузі виробництва. Оскільки картелі є проявом монополізму, вони стають об'єктом постійної уваги держави. Картельним змовам присвячене не одне дослідження. В підручниках з економічної теорії доводиться їх небажаність для економіки. Діяльність картелів підпадає під дію антимонопольного законодавства. Жорсткість такого законодавства неоднакова в різних країнах. Тому і кількість цих структур найбільша в країнах Західної Європи, де відношення до картелів лояльніше – наголос робиться на контролі за картельними угодами. В. Ойкен взагалі вважав, що недостатньо просто заборонити картелі. Скоріш потрібна позитивна політика економічного конститування – деконцентрація влади і створення конкурентного середовища.

Ефективні механізми протидії картельним змовам були вироблені в рамках антимонопольного права США та права Об'єднаної Європи, що виражена у формі Європейського Союзу. Дане пояснюється тим, що і США, і більшість держав-членів ЄС є першими капіталістичними державами світу, в яких вже багато століть бурхливо вдосконалюється підприємництво, економічне середовище і ринок, що займає більшу частину Глобального Ринку. З розвитком економічних, а саме: підприємницьких відносин (між підприємцями, між підприємцями і клієнтами, між підприємцями та державою) в кожному уряді виникали питання найбільш якісного вдосконалення регулювання таких відносин, який не обмежуватиме права, як підприємців, так і суспільства.

Проблема взаємодії підприємців і суспільства стала особливо актуальною вже з того моменту, коли перші підприємці почали зловживати своїми економічними правами і порушувати встановлені правила у сфері добросовісної реалізації своїх прав як суб'єктів господарювання. Найбільшої шкоди для підприємницького середовища в державах і для держав як таких почали наносити латентні торгові змови найбільш великих підприємців про ціни, постачання, провокування дефіциту і т.п., власне, як і подібні мовчазні змови (*tacitcollusion*). Так, приміром, дослідження демонструють, що з 51 картельної змови, – у 20 випадках картелів було підвищено ціни на 200 % вище суми максимальних витрат на виготовлення та реалізацію товару.

Через розуміння небезпеки завдання шкоди економіці держави, конкурентам на ринку та суспільству загалом картельними змовами, перші капіталістичні держави на перших етапах формування антимонопольного законодавства закріпили заборону (чи обмеження) таких змов. Так, зокрема, на протидію подібним торговим змовам і угодам була спрямована перша стаття найвідомішого антимонопольного закону в світі – Закону Шермана:

Оголошується незаконним будь-який договір, об'єднання у вигляді тресту чи іншій формі, а також змова з метою обмеження торгового або комерційного обміну між різними штатами або з іноземними державами.

Історія протидії узгодженим діям прямо пов'язана зі становленням самих антикартельних механізмів, які мали свій паралельний розвиток, як у США, так і в Євросоюзі. Разом з тим, найпоказовішою, найактуальнішою і специфічною для України є історія становлення таких механізмів саме в рамках Об'єднаної Європи, головним чином тому, що не дивлячись на те, що антимонопольне законодавство США справило значний вплив на дух, природу і спрямованість концептуальної політики ЄС у сфері конкуренції, саме антимонопольне законодавство ЄС необхідно вважати на сьогоднішній момент найоптимальнішим, найпрогресивнішим і ефективним антимонопольним законодавством у світі.

Разом з тим, у законодавстві різних країн світу не склалося єдиного підходу до розуміння природи картельної змови. Так, у США, Канаді, Ізраїлі картельна змова – це злочин і за нього передбачена кримінальна відповідальність як для компаній-учасниць змови, так і для їхніх посадових осіб. Відповідно до законодавства Австралії, картельна змова – це правопорушення, за яке передбачена цивільно-правова відповідальність. У Німеччині та більшості країн ЄС – картельна змова – це адміністративне правопорушення. У Бразилії природа картельної змови має гібридний характер – це водночас і адміністративне правопорушення, і злочин.

У той же час, починаючи з кінця 1980-х років, у світовій правозастосовній практиці дедалі більшого поширення набуває програма пом'якшення відповідальності, або програма амністії, основний зміст якої полягає у повному або частковому звільненні від покарання одного (першого) або кількох учасників картелю, які співпрацюють з конкретним відомством протягом розслідування – всебічно сприяють припиненню порушення збоку картелю. Законодавчі системи багатьох держав уже сприйняли та запровадили на національному рівні зазначену програму, розцінюючи її як найбільш потужний механізм виявлення та подолання негативного впливу з боку особливо небезпечних картелів. Наприклад, у США 75 % застосованих до картелів штрафів припадає на справи, під час розслідування яких було застосовано програму пом'якшення відповідальності. Так

само, майже 90 % міжнародних картелів було виявлено завдяки застосуванню цієї програми.

Отже, зважаючи на такий феноменальний успіх програми пом'якшення відповідальності, а також на численні висновки експертів з питань конкурентної політики і права, доцільним вбачається детальне вивчення змісту суттєвих елементів зазначеного правового інструменту, зокерма програми пом'якшення відповідальності, яка застосовується у США та ЄС при розслідуванні картельних угод.

*Гордіца Кароліна Адольфівна, к.е.н.,
науковий співробітник відділу економічної історії ДУ «Інститут
економіки та прогнозування НАН України»*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО- ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Відомо, що наукові погляди на сутність і функції підприємництва еволюціонували у міру становлення й розвитку ринкової економіки, формування її основних інститутів та інфраструктури. Відповідно зміст цього поняття змінювався і послідовно збагачувався новими аспектами. Так, смітіанське визначення підприємця як власника, метою діяльності якого є отримання прибутку, завдяки розвитку кредитних відносин у XIX ст. поступилося місцем ширшому погляду на підприємця насамперед як організатора виробничого процесу, що був запропонований Ж. Сеєм і розвинений А. Маршаллом; а бурхливий розвиток техніки й технологій у XX ст. зумовив особливий наголос на новаторській функції підприємця, зроблений Й.Шумпетером і підтриманий П. Самуельсоном та іншими економістами.

У сучасних дослідженнях найпоширенішим є узагальнюючий погляд на підприємництво як на особливий вид господарської діяльності і тип господарської поведінки, для якого характерними є: свобода й самостійність рішень його суб'єктів щодо вибору виду діяльності, ділових партнерів,